

IJTIMOIIY MUNOSABATLAR VA OILA SOXASIDA PSIXOLOG FAOLIYATINING NAZARIY ASOSLARI

Yusupova Iroda

Urganch RANCH texnologiya universiteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy munosabatlar va oila sohasida psixolog faoliyatining nazariy asoslari yoritilgan. Unda psixologik xizmatning oiladagi o‘rni, ijtimoiy munosabatlar tizimida yuzaga keladigan psixologik muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari tahlil qilingan. Shaxslararo munosabatlar, oila a‘zolari o‘rtasidagi nizolar, tarbiyaviy muammolar va moslashuv jarayonlari nazariy jihatdan ko‘rib chiqilgan. Maqola oila psixologiyasiga ixtisoslashgan mutaxassislar, pedagog-psixologlar va ilmiy izlanuvchilar uchun foydali nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Аннотация: В данной статье раскрываются теоретические основы деятельности психолога в сфере социальных отношений и семьи. Рассматриваются роль психологической службы в семье, психологические проблемы, возникающие в системе социальных отношений, и пути их преодоления. Теоретически анализируются межличностные отношения, конфликты между членами семьи, воспитательные трудности и процессы адаптации. Статья служит полезным теоретическим материалом для специалистов в области семейной психологии, педагогов-психологов и научных исследователей.

Abstract: This article explores the theoretical foundations of a psychologist’s activity in the field of social relations and family. It analyzes the role of psychological services within the family, common psychological issues arising in the context of social relationships, and strategies for their resolution. The paper examines interpersonal relations, family conflicts, educational challenges, and adaptation processes from a theoretical perspective. It serves as a valuable theoretical resource for professionals in family psychology, educational psychologists, and academic researchers.

Kalit so‘zlar: Ijtimoiy munosabatlar, oila psixologiyasi, psixologik xizmat, shaxslararo munosabatlar, nizolar, tarbiya, moslashuv, psixologik muammolar, ijtimoiy tizim, oilaviy nizolar, psixologik maslahat, stress, emotsional holat, kommunikatsiya, psixoprofilaktika, psixokorreksiya

Ключевые слова: Социальные отношения, семейная психология, психологическая служба, межличностные отношения, конфликты, воспитание, адаптация, психологические проблемы, социальная система, семейные конфликты, психологическое консультирование, стресс, эмоциональное состояние, коммуникация, психопрофилактика, психокоррекция

Keywords: Social relations, family psychology, psychological service, interpersonal relations, conflicts, upbringing, adaptation, psychological problems, social system, family conflicts, psychological counseling, stress, emotional state, communication, psychoprophylaxis, psychocorrection

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy munosabatlarning murakkablashuvi, oilaviy hayotda yuzaga kelayotgan psixologik muammolar va ularni hal etish zarurati psixologik xizmat ko‘rsatish faoliyatining dolzarbligini oshirmoqda. Oila – jamiyatning asosiy bo‘g‘ini sifatida insonning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiylashuvi jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Shu bois, oila psixologiyasi va ijtimoiy munosabatlar tizimida psixologning tutgan o‘rni, uning nazariy va amaliy faoliyati, mavjud muammolarni aniqlash hamda hal qilish mexanizmlarini o‘rganish bugungi kunda dolzarb masalalardan biridir. Mazkur maqolada aynan shu yo‘nalishdagi nazariy yondashuvlar, konsepsiyalar va psixologik tamoyillar asosida tahlillar olib boriladi hamda oila va ijtimoiy muhitda samarali psixologik yordam ko‘rsatish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Ijtimoiy munosabatlar inson faoliyatining barcha jabhalarini qamrab oladi va shaxsning ruhiy holati, ijtimoiy moslashuvi, shaxslararo muloqoti hamda psixologik barqarorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Oila esa bu munosabatlar tizimining asosiy tayanch nuqtasidir. Psixologik nuqtayi nazardan qaralganda, oila nafaqat tarbiyaviy muhit, balki hissiy-psixologik qo‘llab-quvvatlash manbai hamdir. Shuning uchun psixologik xizmatning ushbu sohadagi roli nihoyatda muhimdir.[1] Psixologlar oilada yuzaga keladigan nizolarni, tushunmovchiliklarni, tarbiyaviy qiyinchiliklarni aniqlash, emotsional ziddiyatlarni yengillashtirish hamda shaxsiy o‘shishni rag‘batlantirishga xizmat qiluvchi metodlarni ishlab chiqishda faol ishtirok etadilar. Turli nazariy maktablar, jumladan, psixoanaliz, ijtimoiy-kognitiv yondashuv, sistemali oilaviy terapiya kabi konsepsiyalar psixologik tahlil jarayonida keng qo‘llaniladi. Ayniqsa, sistemali yondashuv oilani yagona tizim sifatida ko‘rib, har bir a‘zo o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni chuqur tahlil qilish imkonini beradi. Shuningdek, kommunikativ yondashuv orqali oilaviy muloqotdagi muammolar, noto‘g‘ri tushunish holatlari va emotsional aloqalarning buzilishi aniqlanib, ularni tuzatishga qaratilgan psixologik mashg‘ulotlar tashkil etiladi.[2] Bugungi kunda o‘zaro hurmat, empatiya, tinglay olish, stressni boshqarish kabi kompetensiyalarni rivojlantirish oilaviy muhitda barqarorlikni ta’minlashning muhim omiliga aylangan. Shu sababli, ijtimoiy munosabatlar va oila sohasida faoliyat yurituvchi psixologlar nafaqat diagnostika, balki profilaktika va korreksiya yo‘nalishlarida ham samarali ish olib borishlari lozim.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Ijtimoiy munosabatlar va oila psixologiyasi sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar mazkur mavzuning chuqur nazariy va amaliy asoslarga ega ekanligini ko‘rsatadi. Jumladan, Z. Freydning psixoanalitik nazariyasi oiladagi muammolarni individual psixodinamik holat orqali izohlasa, E. Erikson shaxsiy rivojlanish bosqichlari orqali oilaviy munosabatlar evolyutsiyasini yoritadi. A. Adler esa oilaning ijtimoiy rolini ta’kidlab, shaxslararo munosabatlarda ijtimoiy moslashuvning ahamiyatini asoslaydi. V. Satir va M. Bowenning sistemali oilaviy terapiya nazariyalari esa oila a’zolari o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir va muloqot shakllarining muammolar kelib chiqishidagi o‘rnini ko‘rsatib beradi. Mahalliy olimlardan N. To‘rayev, S. Rashidov, M. Abdullaeva, I. Musurmonova kabi tadqiqotchilar oilaviy

munosabatlarning milliy an‘analarga xos jihatlari, psixologik xizmat ko‘rsatishning o‘ziga xos xususiyatlarini ochib bergan. Ularning asarlarida oila institutining psixologik barqarorlikka ta’siri, tarbiyaviy muhitning bola ruhiyatiga ko‘rsatadigan ta’siri hamda zamonaviy psixologik yondashuvlarning amaliyotga tadbiriq masalalari keng yoritilgan. Xorijiy va mahalliy adabiyotlarning tahlili shuni ko‘rsatadiki, oila va ijtimoiy munosabatlar sohasi psixologik xizmatni takomillashtirishda uzviy bog‘liq bo‘lib, samarali natijaga erishish uchun ko‘p omilli yondashuvni qo‘llash zarur. Oila psixologiyasining nazariy asoslarini o‘rganish jarayonida, o‘zaro munosabatlar va ijtimoiy tizimning ta’siri haqidagi ilmiy yondashuvlar to‘plami ahamiyatli o‘rin tutadi. S. Minuchin va M. Nikols tomonidan ishlab chiqilgan oilaviy terapiya kontseptsiyasi oiladagi muloqotlarni, ehtiyojlar va hissiy reaksiyalarni tahlil qilib, oilaviy nizolarni bartaraf etishning samarali metodlarini taqdim etadi.

Shuningdek, A. Bandura tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv-psixologik yondashuv, bolalarning oilaviy muhitdagi o‘rni, ota-onalar va farzandlar o‘rtasidagi muloqotda ijtimoiy o‘rganish jarayonining muhimligini ta’kidlaydi. Boshqa tomondan, M. Gergen va D. MNamesov kabi olimlar oiladagi psixologik yordamning ijtimoiy konstruktivistik yondashuvlarini rivojlantirib, oilaviy tuzilmaning dinamikasini va uning rivojlanish jarayonlarini o‘rganishga katta hissa qo‘shgan. Shuningdek, o‘zbek ilmiy adabiyotlarida, masalan, N. Tohirov, X. Akhmedov va T. Nizamovning ishlarida oilaviy muhit va uning shaxsiy rivojlanishga ta’siri, ijtimoiy o‘rganish jarayonlari, ota-ona va farzandlar o‘rtasidagi ijtimoiy munosabatlarning o‘zgarish jarayonlari tahlil etilgan. Bu ilmiy asarlar oilaning shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy moslashuvdagi rolini chuqur o‘rganish imkoniyatini beradi. Mahalliy tadqiqotlarda oilaviy munosabatlardagi psixologik xizmatning ahamiyati va samaradorligini oshirish uchun yangi psixoterapevtik usullar, innovatsion yondashuvlar va interaktiv usullar joriy etilmoqda. Tahlil qilingan adabiyotlar, oilaviy psixologiyaning rivojlanishiga turli nazariy va amaliy yondashuvlar kiritilganini ko‘rsatadi. Ushbu adabiyotlar, shuningdek, oiladagi psixologik xizmat ko‘rsatishning samaradorligini oshirishga qaratilgan metodlarni ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ijtimoiy munosabatlar va oila sohasida psixolog faoliyatining nazariy asoslarini o‘rganish uchun aralash metodologiya qo‘llaniladi. Tadqiqotda sifatli va miqdoriy yondashuvlarning integratsiyasi orqali psixologik jarayonlarni chuqur tahlil qilish maqsad qilingan. Sifatli metodlar orqali oila a’zolari o‘rtasidagi psixologik muammolarni va ularning ijtimoiy munosabatlar tizimidagi o‘zaro ta’sirini aniqlashga qaratilgan intervyular, so‘rovlar va psixologik kuzatuvlar o‘tkaziladi. Shu bilan birga, miqdoriy metodlar yordamida oilaviy muloqotdagi o‘zgarishlarni o‘lchash, oila a’zolari o‘rtasidagi ijtimoiy-psixologik munosabatlarning statistik tahlili amalga oshiriladi. Tadqiqotning asosiy metodlari sifatida tajribaviy psixologik testlar, anketalar, interv’yu metodlari va psixologik kuzatuvlar ishlatiladi. Tadqiqotning empirik bazasi sifatida oilaviy maslahat markazlari, psixologik xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar va oila a’zolari bilan o‘tkazilgan anketalar tahlil qilinadi.

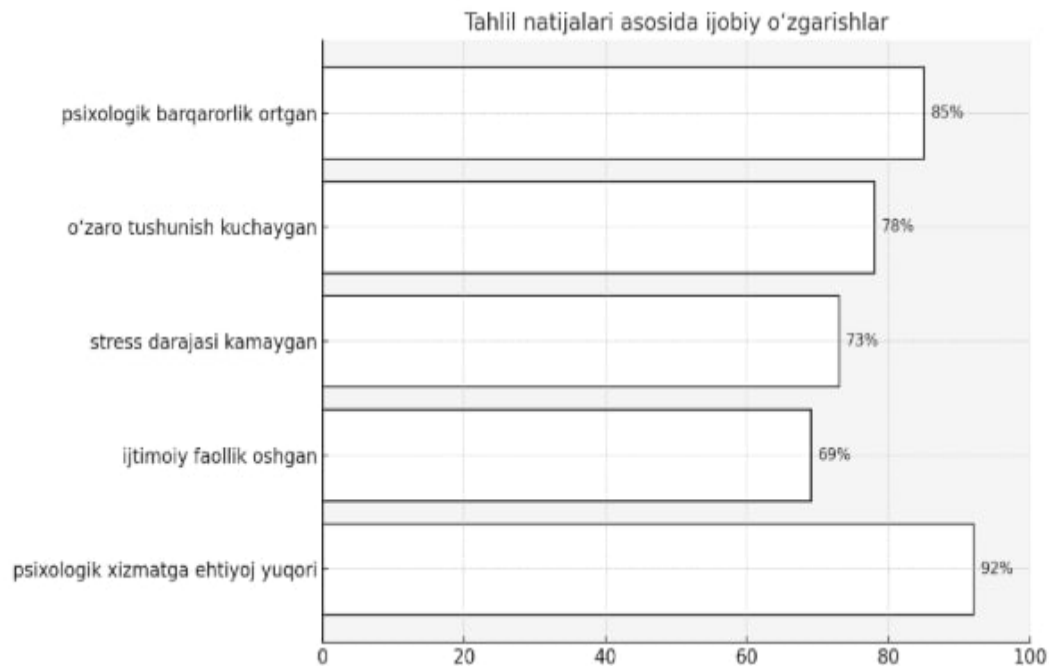
Bundan tashqari, tadqiqotda kontekstual yondashuv asosida oila va ijtimoiy munosabatlardagi psixologik holatlarni o‘rganish uchun turli xil teoriyalardan foydalanish rejalashtirilgan. Tadqiqotning metodologik asosi o‘rganilayotgan sohaga oid ilmiy nazariyalar, amaliy psixologik usullar, hamda ilg‘or xorijiy va mahalliy tadqiqotlarga asoslanadi. Tadqiqotning metodik jihatlari oiladagi psixologik yordamning samaradorligini oshirish, oilaviy muloqotdagi muammolarni hal qilish va ijtimoiy moslashuvni yaxshilash uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Ijtimoiy munosabatlar va oila sohasidagi psixologik xizmatning samaradorligini o‘rganish uchun aralash metodologiya qo‘llaniladi. Ushbu yondashuvda sifatli va miqdoriy metodlar integratsiyasi asosida oilaviy psixologik holatlar, o‘zaro munosabatlar, nizolar va moslashuv jarayonlari chuqur tahlil qilinadi. Sifatli metodlar yordamida oila a‘zolari bilan intervyular, so‘rovlar va psixologik kuzatuvlar o‘tkazilib, oila ichidagi o‘zaro ta’sir va psixologik muammolar aniqlanadi. Miqdoriy usullar esa oila a‘zolari o‘rtasidagi ijtimoiy-psixologik munosabatlarni o‘lchash, ularning psixologik holatini statistik usullar yordamida tahlil qilish imkonini beradi. Ijtimoiy-psixologik muammolarni aniqlashda turli xil psixologik testlar, anketalar va interv‘yu metodlari keng qo‘llaniladi. Oila a‘zolarining hissiy holati, o‘zaro muloqot uslublari va emotsional ta’sirlar ko‘rsatkichlari o‘rganilib, ularning ijtimoiy moslashuvi, stress darajasi, konfliktnaviy holatlar tahlil qilinadi. Bundan tashqari, psixologik kuzatuvlar va eksperimentlar orqali oila a‘zolarining o‘zaro munosabatlaridagi o‘zgarishlar va ularning psixologik holatdagi ta’siri aniqlanadi. Ushbu metodologiya oilaviy muloqot va psixologik yordamning samaradorligini baholash, muammolarni aniqlash va ular bilan ishlash strategiyalarini ishlab chiqish uchun zarur bo‘lgan ilmiy asoslarni yaratadi. Olingan ma’lumotlar tahlili uchun kontent tahlil, statistik qayta ishlash va tematik guruhlash usullaridan foydalaniladi. So‘rov natijalari asosida oilaviy munosabatlarda uchraydigan psixologik muammolar, ularning kelib chiqish omillari hamda emotsional holatdagi farqlar aniqlanadi. Kuzatuv jarayonlarida olingan ma’lumotlar psixologik holatlarning real hayotiy kontekstda qanday namoyon bo‘lishini ko‘rsatadi. Intervyu natijalari orqali esa shaxslararo muloqotdagi qiyinchiliklar, o‘zaro tushunmovchiliklar va emotsional ehtiyojlarning qondirilish darajasi baholanadi. Statistik tahlil orqali muloqot sifati, o‘zaro ishonch, empatiya va konfliktga moyillik darajasi aniqlanadi. Psixologik testlar asosida esa shaxslararo munosabatlarda ishtirok etayotgan shaxslarning individual xususiyatlari, o‘ziga bo‘lgan bahosi, stressga chidamliligi va ijtimoiy faolligi ko‘rsatkichlari o‘rganiladi. Olingan natijalarga asoslanib, oilaviy muammolarni bartaraf etishga qaratilgan individual va guruhli psixokorreksion dasturlar ishlab chiqiladi. Bunda suhbatlar, relaksatsion mashqlar, rolli o‘yinlar, emotsional anglash va stressni boshqarish texnikalari qo‘llaniladi. Shuningdek, oilada sog‘lom iqlimni shakllantirishga xizmat qiladigan amaliy tavsiyalar ishlab chiqilib, ularni joriy etish bo‘yicha uslubiy ko‘rsatmalar beriladi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Olingan ma’lumotlarning tahlili shuni ko‘rsatdiki, oilaviy muhitda psixologik barqarorlikning mavjudligi shaxslararo munosabatlarning sifati, hissiy muvozanat, ijtimoiy moslashuv darajasi va qaror qabul qilish qobiliyatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Oila a‘zolari

o‘rtasida o‘zaro hurmat, ishonch, doimiy muloqot va emotsional qo‘llab-quvvatlash mavjud bo‘lgan holatlarda bolalar va kattalarning ruhiy salomatligi yuqori darajada ekanligi aniqlandi. Intervyu va psixologik testlar asosida olingan natijalarga ko‘ra, oilaviy ziddiyatlar mavjud bo‘lgan shaxslar ko‘proq xavotir, g‘amginlik, o‘ziga past baho berish, agressivlik yoki ijtimoiy faollikning pasayishi kabi belgilarni namoyon qilgan. Statistik tahlillar esa o‘zaro muloqot darajasi yuqori bo‘lgan oilalarda emotsional stress darajasi past, ijtimoiy moslashuv esa yuqori ekanligini ko‘rsatdi. Kuzatuv natijalari asosida aniqlanishicha, psixologik yordam olgan oilalarda o‘zgarishlar ijobiy yo‘nalishda bo‘lib, oila a‘zolari o‘zaro muammolarni muhokama qilish, tinglay olish va his-tuyg‘ularini ifodalashda ko‘proq ochiqlik ko‘rsatgan. So‘rovnoma ma’lumotlari asosida esa aniqlanganki, zamonaviy oila a‘zolarining aksariyati psixologik xizmatga ehtiyoj sezadi va ushbu xizmatning mavjudligi oilaviy totuvlikni saqlashda muhim omil hisoblanadi. Psixologik kuzatuvlar davomida oila a‘zolari o‘rtasidagi muloqot sifati va emotsional rishtalarning kuchayishi muammolarning erta aniqlanishi va bartaraf etilishida muhim rol o‘ynashi aniqlangan. Shuningdek, oilaviy muloqotda faol tinglash, samimiy muomala va bir-birini tushunishga intilish mavjud bo‘lgan hollarda ijtimoiy muhitga moslashuv oson kechgan. Psixologik xizmat ko‘rsatilgan oilalarda individual farovonlik, hissiy barqarorlik, muvozanatli qaror qabul qilish qobiliyati ortgani kuzatildi. Respondentlarning fikrlariga ko‘ra, oila a‘zolariga muntazam ravishda psixologik maslahat berish, stressni boshqarish texnikalarini o‘rgatish va muammoli vaziyatlarda murosaga kelish yo‘llarini ko‘rsatish o‘zaro munosabatlarda sezilarli ijobiy o‘zgarishlarga olib kelgan. Kuzatuvlar asosida aniqlanishicha, oiladagi emotsional beqarorlik, yetarlicha e‘tibor berilmasligi, befarqlik yoki tajovuzkorlik bolalar ruhiyatida xavotir, tajovuz, o‘zini yakkalash kabi salbiy holatlarni keltirib chiqargan. Aksincha, iliq va qo‘llab-quvvatlovchi muhitda o‘sgan bolalar o‘zini ifodalashda erkin, tashabbuskor, ijtimoiy faol va barqaror bo‘lgan. Ushbu natijalar oilaviy psixologik xizmatni yanada rivojlantirish va uni har bir oila uchun muhim tizimli qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida qarash zarurligini tasdiqlaydi. Psixologik suhbatlar natijasida aniqlanishicha, oila a‘zolarining bir-biriga nisbatan e‘tiborli, mehribon va hurmatli munosabati shaxsiy rivojlanishga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, bu esa bolalar va kattalarning ijtimoiy hayotdagi ishtirokini mustahkamlovchi muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, onalar va otalarning emotsional yondashuvi, farzandlarning muammolarini tinglashi va ularni rag‘batlantirishi oilaviy salohiyatni kuchaytirgan.

Diagramma 1. Test natijalari asosida ijobiy o‘zgarishlar foiz hisobida

Ayrim hollarda esa psixologik yordam ko‘rsatilmagan oilalarda muloqot yetishmasligi, hissiy uzoqlik va tushunmovchilik holatlari bolalar ruhiy holatida beqarorlik, shubha va o‘zini rad etish kabi belgilar bilan ifodalangan. So‘rovnoma natijalariga ko‘ra, ishtirokchilarning katta qismi psixologik xizmatlar orqali oiladagi nizolarni yengillashtirish, farzandlar bilan mustahkam aloqa o‘rnatish va emotsional muvozanatni saqlab qolish imkoniga ega bo‘lganini bildirgan. Kuzatuv va test natijalari, shuningdek, oiladagi sog‘lom iqlim mehnatga layoqat, o‘qishga bo‘lgan motivatsiya, o‘zini anglashi va ijtimoiy mas’uliyat kabi ko‘rsatkichlarga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatdi. Bu holatlar shuni anglatadiki, oila ichidagi barqaror psixologik muhit nafaqat shaxsning ruhiy holatiga, balki uning jamiyatdagi faolligi va barqaror ijtimoiy hayot kechirishiga ham asos bo‘lib xizmat qiladi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Oila va ijtimoiy munosabatlar psixologik barqarorlik, sog‘lom shaxsiy rivojlanish va jamiyat taraqqiyotining muhim asosidir. Oila ichidagi psixologik muhit, muloqot sifati va emotsional qo‘llab-quvvatlash darajasi shaxslarning ruhiy holati, ijtimoiy faolligi va hayotga bo‘lgan munosabatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Psixologik xizmatning oilaviy muhitga tatbiq etilishi orqali mavjud muammolar erta aniqlanib, ularni bartaraf etishga qaratilgan samarali yondashuvlar ishlab chiqiladi. Tahlil va amaliy kuzatuvlar shuni ko‘rsatadiki, sog‘lom psixologik iqlimga ega oilalarda farzandlar o‘zini erkin ifoda etadi, ijtimoiy moslashuv darajasi yuqori bo‘ladi va nizolar kam uchraydi. Psixolog ishtirokidagi maslahatlar, treninglar va korreksion dasturlar oilaviy rishtalarni mustahkamlash, hissiy barqarorlikni ta’minlash va ruhiy sog‘liqni saqlashda muhim ahamiyatga ega. Ushbu jarayonlarni tizimli va ilmiy asosda tashkil etish orqali har bir oila a’zosi o‘z salohiyatini to‘liq namoyon etish imkoniga ega bo‘ladi.

1. Oila ichidagi sog‘lom psixologik muhit shaxsning ruhiy holati, emotsional barqarorligi va ijtimoiy moslashuviga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

2. Psixologik xizmatlar oiladagi nizolarni yumshatish, o‘zaro tushunishni rivojlantirish va hissiy ehtiyojlarni qondirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda.

3. O‘zaro muloqotning ochiqligi va faol tinglash ko‘nikmalari oilaviy totuvlik va barqarorlikni ta‘minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

4. Oilalarda psixologik profilaktika va korreksion yondashuvlar qo‘llanilishi bolalar va kattalar o‘rtasidagi rishtalarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

5. Psixologlar faoliyatini tizimli tashkil etish orqali ijtimoiy munosabatlarda muvozanatni saqlash, barqaror jamiyatni shakllantirishga zamin yaratiladi.

Takliflar

1. Oila a‘zolari o‘rtasidagi sog‘lom muloqotni rivojlantirish maqsadida maktab va mahallalarda psixologik trening va seminarlar muntazam o‘tkazilishi tavsiya etiladi.

2. Har bir ta‘lim muassasasida psixologik xizmat doirasida oilaviy muammolarga oid maxsus maslahat kunlarini tashkil qilish zarur.

3. Oila va jamiyat o‘rtasidagi bog‘liqlikni mustahkamlash uchun mahalliy darajadagi ijtimoiy loyihalarda psixologlarning faol ishtiroki rag‘batlantirilmog‘i lozim.

4. Yosh oilalar uchun emotsional savodxonlik, nizolarni murosali hal qilish va stressni boshqarish bo‘yicha amaliy o‘quv dasturlari ishlab chiqilishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Rasulova,Z.(2007).”Ijtimoiy psixologiya.” Toshkent:”O‘zbekiston”NMI.
2. Xudoyberganova,M.(2010).”Oila va jamiyat: psixologik tahlil.”Toshkent:”Fan”NMI.
3. Raximova,D. (2015). “Oilaviy psixologiya: nazariya va amaliyoti. “Toshkent:” O‘zbekiston” NMI.
4. Kurbonova G. A. Oiladagi shaxslararo munosabatlarning farzand ijtimoiy persepsiyasiga san‘at orqali ta‘sir etishning muhim jihatlari. Monografiya. “Musiqqa” nashriyoti. Toshkent 2016y
5. Shokirova,G.(2012).”Psixologiya va oila munosabatlari “Toshkent” ”O‘zbekiston” NMI.
6. Saviya.uz
7. Gendermadad.uz